

Història del món contemporani

SÈRIE **DESCOBREIX**

El llibre **Història del món contemporani** per a primer curs de Batxillerat, és una obra col·lectiva concebuda, dissenyada i creada al Departament d'edicions educatives de Grup Promotor / Santillana Educación, S. L., dirigit per **Teresa Grence Ruiz** i **Pere Macià Arqué**.

En la realització han intervingut:

Albert Ghanime Rodríguez
José Manuel Fernández Ros
Jesús González Salcedo
Germán Ramírez Aledón

EDICIÓ

Xavier Diéguez Suárez
M. Ángeles Fernández de Bartolomé
Pilar Moralejo Mateo

EDICIÓ EXECUTIVA

Marta Ballester Gassó
David Ramírez Muriana

DIRECCIÓ DEL PROJECTE

Lourdes Etxebarria Orella

Les activitats d'aquest llibre no s'han de fer mai al llibre mateix. Les taules, els esquemes i altres recursos que s'hi inclouen són models perquè l'alumnat els traslladi a la llibreta.

Índex

BLOC I. LES BASES DEL MÓN CONTEMPORANI

1 L'Antic Règim

1. Població, economia agrària i règim senyorial	10
2. La societat dels privilegis	14
3. L'absolutisme i la seva pràctica de govern	17
4. Il·lustració i crítica a l'Antic Règim	20
5. Les manifestacions artístiques del segle XVIII	24
Saber fer. Anàlisi i comentari d'un text històric	28
La història en la teva vida. La pervivència de les monarquies	30

2 Revolucions liberals i nacionalisme

1. La Revolució Americana	34
2. Els orígens de la Revolució Francesa	36
3. La Revolució Francesa (1789-1799)	38
4. L'Europa napoleònica (1800-1815)	44
5. Restauració i revolució a Europa (1815-1848)	46
6. Els nacionalismes (1848-1871)	51
7. L'Amèrica hispanoportuguesa al segle XIX	54
8. Pensament, ciència i cultura	56
Saber fer. Anàlisi i comentari d'un mapa històric	60
La història en la teva vida. L'origen dels partits polítics	62

3 La Revolució Industrial

1. Orígens i factors de la Revolució Industrial	66
2. Les indústries pioneres	69
3. Transports, comerç i capitals	72
4. La difusió de la industrialització	74
5. Liberalisme econòmic i capitalisme	76
6. La societat de classes	78
Saber fer. Anàlisi i comentari de gràfics	82
La història en la teva vida. Els efectes de la industrialització sobre el medi ambient	84

4 Segona Revolució Industrial i imperialisme

1. La Segona Revolució Industrial	88
2. L'expansió demogràfica i les grans migracions	96
3. L'imperialisme europeu	98
4. L'imperialisme no europeu	108
Saber fer. Elaboració de línies del temps	112
La història en la teva vida. L'últim repartiment de la Terra: l'Àrtic	113

5 Els canvis socials. Orígens i desenvolupament del moviment obrer

1. Una societat urbana i industrial	116
2. El predomini burgès	118
3. La classe obrera i els problemes socials de la industrialització	120
4. Les bases ideològiques del moviment obrer	123
5. Orígens i desenvolupament del moviment obrer	126
6. La Primera Internacional	130
7. La Segona Internacional	132
Saber fer. Anàlisi i comentari d'una imatge	136
La història en la teva vida. Els sindicats en el món actual	137

6 Les grans potències

1. L'Anglaterra victoriana	140
2. França: del II Imperi a la III República	142
3. El II Reich alemany	144
4. Els imperis plurinacionals	146
5. Els Estats Units, una potència emergent	150
6. Les relacions internacionals (1870-1914)	152
Saber fer. Elaboració de mapes conceptuals	156
La història en la teva vida. La pervivència del problema dels Balcans	158

BLOC II. ENTRE DUES GUERRES (1914-1945)

7 La Primera Guerra Mundial

1. Les causes de la guerra	164
2. La Gran Guerra (1914-1918)	168
3. Els tractats de pau i el nou mapa d'Europa	172
4. Les conseqüències de la guerra	174
5. La Societat de Nacions i els problemes de la postguerra	176
Saber fer. Anàlisi comparativa de dos mapes històrics	180
La història en la teva vida. Sufragisme i feminisme	181

8 La Revolució Russa i l'URSS

1. La Rússia tsarista al començament del segle XX	184
2. La revolució de febrer de 1917	188
3. La revolució d'octubre i el naixement de l'URSS	190
4. La lluita pel poder i el triomf de Stalin	195
5. L'URSS sota la dictadura de Stalin	196
Saber fer. Anàlisi de cartells de propaganda política	200
La història en la teva vida. Rússia: vella potència o potència emergent?	201

9	L'economia d'entreguerres. La Gran Depressió	
1.	Els desequilibris de l'economia mundial	204
2.	La fràgil recuperació dels anys vint	209
3.	El crac del 1929 i la Gran Depressió	211
4.	Les polítiques econòmiques davant la Gran Depressió	216
5.	Una societat en transformació	218
	Saber fer. Anàlisi comparativa de dos gràfics	222
	La història en la teva vida. La crisi econòmica mundial del 2008: una altra Gran Depressió?	223

10	L'ascens dels totalitarismes feixista i nazi	
1.	Democràcies i dictadures en l'Europa d'entreguerres	226
2.	Ideologia i bases socials del feixisme	228
3.	La Itàlia feixista	230
4.	L'Alemanya nazi	234
	Saber fer. El cinema com a document històric	242
	La història en la teva vida. L'extrema dreta a Europa	244

11	La Segona Guerra Mundial	
1.	Orígens i causes de la guerra	248
2.	El desenvolupament de la guerra	251
3.	El «nou ordre» nazi a Europa	256
4.	Les conseqüències de la guerra	258
	Saber fer. La premsa com a font històrica	264
	La història en la teva vida. Memòria de l'Holocaust: evidències i negacions	266

BLOC III. EL MÓN BIPOLAR

12	La guerra freda	
1.	Gènesi de la guerra freda (1945-1947)	272
2.	La màxima tensió (1948-1953)	275
3.	La coexistència pacífica (1954-1975)	278
4.	Rebotada i final de la guerra freda (1976-1991)	285
	Saber fer. La fotografia com a font històrica	294
	La història en la teva vida. Corea del Nord i les armes nuclears	295

13	L'evolució dels blocs en un món bipolar	
1.	L'evolució del bloc capitalista	298
2.	Els Estats Units	301
3.	L'evolució de l'Europa occidental	302
4.	El marc asiàtic del capitalisme	305
5.	L'URSS	308
6.	Les democràcies populars a l'Europa oriental	310
7.	La Xina, un altre gegant comunista	312
8.	L'expansió del comunisme per l'Àsia i per l'Àfrica	314
9.	L'enfonsament del bloc comunista	316
	La història en la teva vida. L'estat del benestar	322

14	Descolonització i Tercer Món	
1.	Concepte i causes de la descolonització	326
2.	Les etapes del procés descolonitzador	329
3.	La descolonització de l'Àsia	330
4.	L'Orient Mitjà i el Magrib	333
5.	La independència de l'Àfrica subsahariana	339
6.	L'herència colonial	342
	Saber fer. Comentari d'un mapa històric	348
	La història en la teva vida. Sud-àfrica, de l' <i>apartheid</i> a la democràcia	349

15	Amèrica en el segle xx	
1.	Els Estats Units, potència hemisfèrica (1898-1929)	352
2.	L'Amèrica Llatina en l'època dels radicalismes (1900-1929)	354
3.	Els Estats Units: del crac del 1929 a la guerra freda (1929-1960)	356
4.	L'Amèrica Llatina: populisme, dictadures i revolució (1929-1960)	359
5.	Guerra freda i hegemonia: els Estats Units, de Kennedy a Clinton (1961-2000)	362
6.	Revolució i democratització a l'Amèrica Llatina (1960-2000)	366
	Saber fer. Anàlisi comparada d'un text i una imatge d'època	372
	La història en la teva vida. L'Operació Cóndor	373

BLOC IV. ENTRE DOS MIL-LENNIS

16	Geopolítica del món actual	
1.	Un nou context internacional	378
2.	Les guerres en el canvi de mil·lenni	383
3.	El terrorisme i altres nous conflictes	390
4.	La primavera àrab	393
	Saber fer. El documental com a font històrica	396
	La història en la teva vida. La lluita per la terra i l'aigua al món actual	397

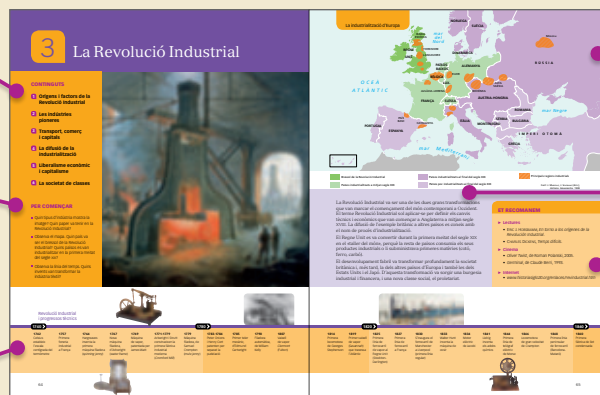
17	Globalització, crisi i canvis socioculturals	
1.	La globalització i els seus efectes	400
2.	La crisi econòmica mundial	405
3.	Els canvis polítics	408
4.	Els canvis socials	410
5.	Els canvis culturals i els avenços científics	414
	Saber fer. Google com a eina per al treball històric	418
	La història en la teva vida. La Galàxia Internet	419

En començar la unitat trobaràs:

Un índex dels **continguts** que es desenvolupen en la unitat.

L'apartat **Per començar** que treballa tots els elements de la doble pàgina inicial.

Una **línia del temps** en què es localitzen els esdeveniments bàsics que es desenvoluparan en la unitat.

Si convé, un **mapa** que situa l'àmbit geopolític que s'estudia.

Un **text introductori** que avança els continguts de la unitat.

Recomanacions d'**obres literàries, pel·lícules i webs** relacionats amb l'època estudiada.

A l'interior, els continguts es desenvolupen i s'estructuren en epígrafs i subepígrafs.

Els termes que necessiten aclariment estan marcats amb un asterisc i la seva definició es troba en un **glossari** al marge.

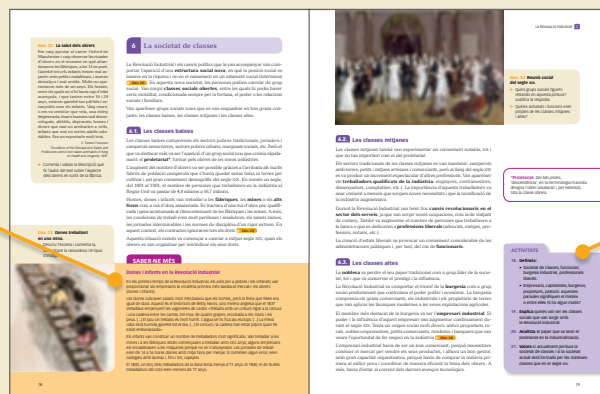
El text expositiu es completa amb nombrosos **documents** (textos, fotos, mapes, gràfics, taules). Cada document té activitats pròpies.

L'apartat **A debat** proposa una reflexió sobre un aspecte controvertit de la unitat.

L'apartat **Saber-ne més** amplia continguts tractats en la unitat.

Les **activitats** de cada epígraf t'ajudaran a comprovar si has comprès els continguts.

Les **pàgines finals** contribueixen directament al desenvolupament de les competències.

Resum: una pàgina en la qual se sintetitzen els continguts de la unitat i es proposen activitats per treballar aquesta síntesi.

Treball de síntesi: es desenvolupa un aspecte de la unitat mitjançant el treball amb mapes, gràfics, textos i imatges. Finalment, es proposa una tasca de síntesi de la informació obtinguda de tots els documents analitzats.

Saber fer: una o dues pàgines en les quals aprendràs a treballar amb les tècniques més importants en l'estudi històric: el comentari, la comparació i l'anàlisi de textos, fotografies, gràfics i imatges històriques; l'elaboració de mapes conceptuals i eixos cronològics, etc.

A més de donar les **pautes** per aplicar la tècnica de treball, en la majoria de casos es presenta un **exemple resolt**.

La secció **La història en la teva vida** analitza aspectes que tenen l'origen en l'època que has estudiat en la unitat i que, d'alguna manera, continuen vigents en els nostres dies. Una aplicació pràctica de la història per comprendre el present.

S'ofereixen recomanacions d'obres de consulta i webs per ampliar la informació de la secció.

BLOC I

Les bases del món contemporani

UNITATS

- 1 L'Antic Règim
- 2 Revolucions liberals i nacionalisme
- 3 La Revolució Industrial
- 4 Segona Revolució Industrial i imperialisme
- 5 Els canvis socials. Orígens i desenvolupament del moviment obrer
- 6 Les grans potències

Treballadors a l'interior d'una fàbrica tèxtil del segle XIX.

L'Antic Règim designa el conjunt de les societats europees anteriors a la Revolució Francesa, en què la divisió social es basava en el privilegi, el sistema de govern predominant era la monarquia absoluta, i l'economia, fonamentalment agrària, era poc productiva.

La crisi d'aquest sistema va començar en la segona meitat del segle XVIII amb un seguit de revolucions polítiques que es van perllongar durant bona part del segle XIX. Aquestes revolucions van posar fi a l'Antic Règim, van implantar règims constitucionals i van abolir els vestigis del feudalisme i els estaments.

De manera simultània, al Regne Unit van tenir lloc importants transformacions econòmiques i socials, conegudes amb el nom de Revolució Industrial, que van marcar el naixement de la indústria moderna i van iniciar un canvi profund en les maneres de viure.

Tots aquests processos van donar lloc a una societat de classes en què la burgesia de negocis es va convertir en el grup social més poderós. Mentrestant, el proletariat, el nou grup sorgit de la Revolució Industrial, tenia molt males condicions de vida.

Al llarg del segle XIX, el nacionalisme va originar nous estats i el capitalisme industrial va estimular l'expansió imperialista de les potències europees i d'altres països, com els Estats Units o el Japó.

El vagó de primera classe, d'Honoré-Victorin Daumier.

«La lluita entre la llibertat i l'autoritarisme és la característica més visible de les diverses etapes de la història.»»

JOHN STUART MILL, *Sobre la llibertat*, 1859

1

L'Antic Règim

CONTINGUTS

- 1 Població, economia agrària i règim senyorial
- 2 La societat dels privilegis
- 3 L'absolutisme i la seva pràctica de govern
- 4 Il·lustració i crítica a l'Antic Règim
- 5 Les manifestacions artístiques del segle XVIII

PER COMENÇAR

- Observa la pintura. Descriu l'escena, tot assenyalant-ne els elements ornamentals. De quin estament formava part la dona representada? Argumenta la resposta.
- Observa el mapa. Agrupa els països segons la forma de govern. Assenyalen les diferències essencials entre els uns i els altres. Indica la diferència fonamental entre un regne i un imperi.
- Analitza la línia del temps i assenyalen els fets polítics i culturals més destacats. Justifica la tria.

El segle del despotisme il·lustrat

1700 >

1701-1714
Guerra de Successió a la Corona espanyola

1710 >

1704
Mort de John Locke

1713
Tractat d'Utrecht

1715
Mort de Lluís XIV de França. Inici del regnat de Lluís XV

1720 >

1730 >

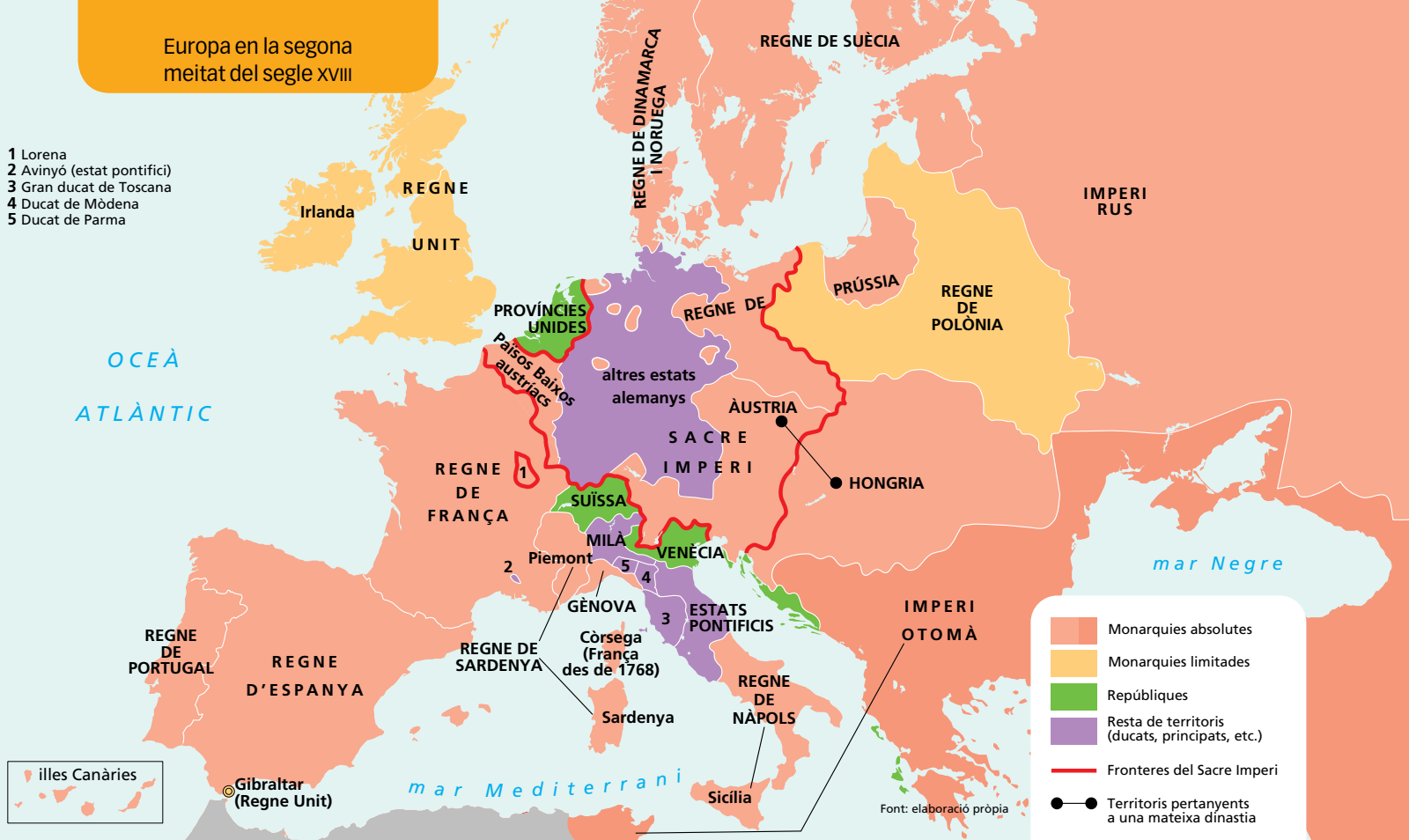
1733-1738
Guerra de Successió a Polònia

1740 >

1740
Inici dels regnats de Maria Teresa d'Àustria i Frederic II de Prússia

- 1 Lorena
- 2 Avinyó (estat pontifici)
- 3 Gran ducat de Toscana
- 4 Ducat de Mòdena
- 5 Ducat de Parma

L'expressió «Antic Règim» designa el conjunt de normes, estructures socials i formes de govern i propietat que es van donar a Europa fins a les revolucions liberals iniciades al final del segle XVIII.

La societat de l'Antic Règim es basava en la desigualtat. Estava dividida en tres estaments, el clergat, la noblesa i el poble, cadascun amb un règim jurídic i fiscal propi.

El règim demogràfic es caracteritzava per unes taxes de natalitat i mortalitat altes i per un creixement vegetatiu molt lent.

L'economia era de base agrària, mentre que la indústria i el comerç eren sectors minoritaris.

El sistema polític predominant era la monarquia absoluta, malgrat que en alguns països es van establir règims parlamentaris.

ET RECOMANEM

► Lectures

- NATALIE ZEMON DAVIS, *El retorn de Martin Guerra*.
- VOLTAIRE, *Tractat sobre la tolerància*.

► Cinema

- *Barry Lyndon*, de Stanley Kubrick, 1975.
- *La nuit de Varennes*, d'Ettore Scola, 1982.

► Internet

- <http://blogs.sapiens.cat/socialsenxarxa/etiqueta/antic-regim/page/2/>

1750 >

1748
De l'esperit de les lleis, de Montesquieu

1751
Primer volum de l'*Enciclopèdia*

1756-1763
Guerra dels Set Anys

1759
Inici del regnat de Carles III a Espanya

1760 >

1762
Del contracte social, de Rousseau / Inici del regnat de Caterina II de Rússia

1770 >

1775-1783
Guerra de la Independència dels Estats Units d'Amèrica

1780 >

1776
Declaració de Filadèlfia (Independència dels Estats Units)

1787
Constitució dels Estats Units d'Amèrica

1790 >

1789
Comença la Revolució Francesa

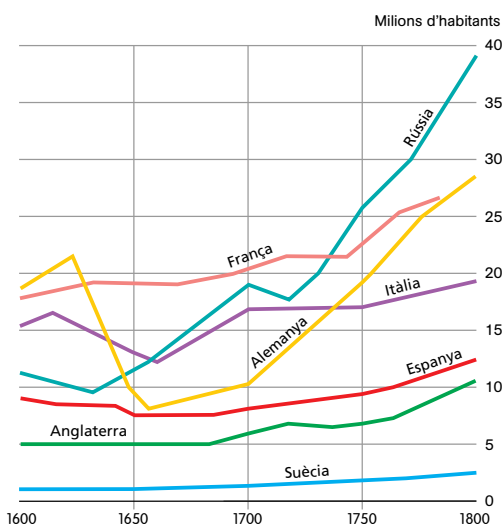
Doc. 1 La mortalitat infantil.

En els casos en què hi ha una certa seguretat que es registraven tots –o gairebé tots– els naixements i enterraments infantils, les dades procedents de totes les regions d'Europa durant la major part dels tres segles que configuren la primera edat moderna posen en relleu que la mortalitat infantil se situava al voltant de 150-250 naixements. En alguns països, aproximadament la quarta part dels infants nascuts no sobreviuen al primer any de vida. [...] Certament, no ens equivocarem gaire si acceptem que una característica molt generalitzada –si no universal– del sistema demogràfic de la primera edat moderna era una taxa elevada de mortalitat dels infants nomenats, fins al punt que un de cada quatre o cinc nens nascuts no sobrevivia al primer any de vida.

Des del punt de vista de la mortalitat, el primer any de vida no és més que un límit convenient per al demògraf. La mort no reconeixia aquest límit com una barrera. La mortalitat de la població fins als cinc anys d'edat –anomenada mortalitat infantil, per distingir-la de la mortalitat dels nomenats– va continuar sent elevada i, per descomptat, molt més elevada que en la major part de la resta de grups d'edat.

M. W. FLINN, *El sistema demogràfic europeu, 1500-1820*, 1989.

- Indica la naturalesa i el tipus de text.
- Quina incidència tenia l'elevada mortalitat infantil sobre la demografia?

Doc. 2 La població d'alguns països europeus en els segles XVII i XVIII.

- En quins països d'Europa va augmentar més la població entre el 1600 i el 1800?

1

Població, economia agrària i règim senyorial

1.1. La transició demogràfica

L'Europa de l'Antic Règim presentava un règim demogràfic* caracteritzat per una natalitat i una mortalitat (general i infantil) molt elevades, per això la població creixia poc ► (Doc. 1).

Durant l'edat moderna, **la població europea va travessar tres fases**. En el **segle XVI** la població va experimentar un creixement moderat. El XVII va ser un segle de crisi, a causa de les guerres, les epidèmies i la fam, fet que va produir un estancament a tot el continent. Durant el **segle XVIII**, la població europea va experimentar un creixement notable, sobretot durant la segona meitat ► (Doc. 2). Aquest augment es va produir perquè les taxes de natalitat van continuar sent molt altes (al voltant del 40%), però **la mortalitat va baixar** del 40-50% al 20-25%. La mortalitat va disminuir per quatre motius: les guerres del segle XVIII van ser menys mortíferes, es van produir menys epidèmies, es van reduir les males collites i va millorar la dieta alimentària.

En la segona meitat del segle XVIII es va modificar el règim demogràfic a Europa i en alguns països de l'Occident europeu es va passar a una nova etapa caracteritzada pel creixement continu de la població. Com que hi havia més gent, **va augmentar la demanda de productes bàsics de consum** (aliments i vestit), fet que va afavorir el creixement econòmic.

1.2. Una economia preindustrial de base agrícola

Durant l'edat moderna, Europa va mantenir una **economia preindustrial**, és a dir, el sector més important era el primari. **Més del 80% de la població vivia al camp** i es dedicava a l'agricultura i la ramaderia. Però **l'agricultura era molt poc productiva** i per això la majoria dels camperols vivien en condicions d'escassetat, fins i tot de misèria. L'agricultura era poc productiva per diverses raons: l'ús d'eines i tècniques agrícoles antigues i rudimentàries ► (Doc. 3), l'estreta dependència dels fenòmens naturals (sequeres, inundacions, gelades, plagues) i el predomini de la propietat senyorial de la terra, una part de la qual quedava sense conrear.

Aquesta pobresa generalitzada contrastava, des del segle XVII, amb **àrees d'Europa que experimentaven una certa modernització**: els Països Baixos, el nord de França i el sud d'Anglaterra.

En el continent es van donar dos sistemes principals d'explotació agrícola:

- Els **camps oberts** (*openfield*) eren grans extensions de terreny sense tanques que podien ser de propietat individual o col·lectiva. Es dedicaven sobretot al cultiu de cereals. Va ser el sistema predominant a gairebé tot Europa, especialment al sud i a l'est.
- Els **camps tancats** (*bocages*) eren parcel·les petites delimitades per tanques o bardisses, amb conreus diversificats. Era el paisatge agrari típic de l'Europa atlàntica (illes Britàniques i nord de França).

A tot Europa hi havia terres de **propietat comunal**, de les quals es beneficiaven tots els habitants dels pobles o les viles, i que solien ser zones de boscos i pastures per al bestiar.

Doc. 3 Tasques agrícoles en el segle XVIII, de Jacob Philipp Hackert.

► Quines eines agrícoles fan servir els camperols que es veuen en aquesta pintura?

El **limitat desenvolupament de la ramaderia** no permetia la producció de carn i llet per alimentar la població, la dieta de la qual es basava sobretot en els cereals.

El règim senyorial

Bona part de la terra era **propietat dels senyors**, que podien ser laics o eclesiàstics. Aquestes terres rebien el nom de **senyories** i podien ser de dos tipus:

- **Senyoria territorial:** el senyor era el propietari de la terra. En aquest cas els camperols havien de pagar-li unes rendes per l'explotació de les seves parcel·les.
- **Senyoria jurisdiccional:** el senyor exercia la justícia, nomenava càrrecs o cobrava impostos per l'ús dels monopolis senyorials (forn, molí, celler, passos, etc.) d'un territori. Aquest dret permetia al senyor tenir immunitat respecte del poder del rei.

Aquestes formes de domini es van donar sovint de manera simultània.

Les càrregues impositives sobre els camperols en el règim senyorial

Els camperols europeus pagaven molts impostos durant l'Antic Règim:

- Abonaven **al rei** impostos directes sobre les rendes i impostos indirectes, que es pagaven com un suplement del preu de molts productes, especialment els de primera necessitat.
- Pagaven **als senyors** pel dret d'explotació de la terra i per altres drets senyorials, com ara l'ús dels molins, ponts, magatzems de gra, etc. Alguns camperols, a més, tenien l'obligació de treballar gratuïtament les terres del senyor ► (Doc. 4).
- Lliuraven al **clergat** el **delme eclesiàstic** (el 10 % de la collita).

Durant l'edat moderna **els impostos van créixer de manera contínua**, perquè les necessitats financeres de les monarquies van anar augmentant constantment, a causa de les incessants guerres i de l'increment de la burocràcia. Als impostos s'hi afegia la baixa productivitat agrícola i els desastres naturals, que provocaven fam i que els preus s'apugessin. Sovint aquests factors originaven **protestes camperoles**, que gairebé sempre acabaven amb una dura repressió i el retorn a l'ordre anterior.

***Règim demogràfic.** Conjunt de pautes demogràfiques que segueix una població al llarg de la seva evolució històrica. Es reconeixen tres etapes: règim demogràfic antic (natalitat i mortalitat elevades); de transició, amb dues fases (natalitat alta i reducció de la mortalitat), i modern (taxes de natalitat i mortalitat baixes).

Doc. 4 El noble és l'aranya i el camperol és la mosca.

► Què representa aquesta imatge? Per què es diu que el noble és l'aranya i el camperol la mosca?

Doc. 5 Taller de forja.

- Descriu les característiques del treball artesà.

***Monopoli:** Dret d'explotar en exclusiva una activitat econòmica.

Doc. 6 Interior del Banc d'Anglaterra.

- Quina relació hi ha entre el desenvolupament del comerç a llarga distància i l'augment de les remeses de metalls preciosos procedents d'Amèrica?
- Assenyala la relació que hi ha entre el desenvolupament de la banca moderna i l'augment de l'activitat comercial.

1.3. Una indústria poc tecnificada

La persistència del sistema gremial

L'activitat manufacturera a les ciutats estava controlada pels **gremis**, agrupacions d'artesans d'origen medieval que controlaven en règim de monopoli* tota la producció artesana de cada ofici: la quantitat de primeres matèries que calia comprar, el nombre d'artesans i de tallers, les zones de venda i fins i tot el preu final del producte. Per poder treballar en un ofici, els artesans (fusters, sastres, paletes, ferrers, etc.) havien d'estar integrats al gremi que els corresponia.

L'artesania va presentar una escassa innovació tecnològica fins a la segona meitat del segle XVIII. Els artesans treballaven en **tallers petits** amb pocs operaris i feien tota la tasca de producció, des de la recepció de la primera matèria fins a l'elaboració del producte final ► (Doc. 5).

Noves maneres de produir

Des del segle XVII es va desenvolupar un sistema de treball nou, el **putting out system**, per eludir la regulació dels gremis. En aquest sistema, un inversor capitalista comprava les primeres matèries i les repartia a les cases dels camperols durant els mesos de descans agrícola. Els camperols elaboraven el producte a casa seva i després l'inversor els el recollia i el comercialitzava a preu lliure. Això va permetre augmentar la producció i reduir els preus. Aquest sistema de treball va assolir el punt culminant en el segle XVIII a causa de l'expansió de la demanda ► (Doc. 7).

Un altre sistema industrial de l'Europa del segle XVIII va ser el de les **grans fàbriques patrocinades per l'estat**, que a Espanya van rebre el nom de manufactures reials o reials fàbriques. Aquestes fàbriques no van comportar innovacions tecnològiques ni l'ús de maquinària. Van tenir poc èxit, excepte en el cas de certs productes de luxe, com els tapissos.

1.4. El comerç

El comerç va ser el sector econòmic que es va desenvolupar més al llarg de l'edat moderna, especialment l'internacional ► (Doc. 6).

SABER-NE MÉS

El desenvolupament del comerç al segle XVIII es va veure afavorit per l'augment de la circulació monetària. La moneda de què disposava cada estat depenia de la quantitat de metalls preciosos (or i plata) que posseïa. Després de la crisi de mitjan segle XVII, aquesta quantitat va augmentar per l'arribada d'or i plata americans a Europa (or brasiler i plata mexicana, principalment). Aquesta aportació va afavorir el desenvolupament econòmic d'Europa. Les grans beneficiades van ser Amsterdam i Londres, capitals financeres del segle XVIII. El món financer estava format per famílies, que transmetien les fortunes i els negocis de pares a fills: els Brentani, els Cimaroli, els Neufville, els Bethmann o els Rothschild en són exemples. Propietàries de companyies de comerç ultramarí, també posseïen bancs privats que feien préstecs a reis, nobles o comerciants, i van acabar donant lloc a la banca moderna ► (Doc. 6).

Canvi, préstec i dipòsit, les activitats bàsiques de la banca actual, ja estaven molt esteses a la fi de l'edat moderna. El 1609 es va crear el Banc Municipal d'Amsterdam, dedicat al canvi i al dipòsit, però no al préstec. Posteriorment van sorgir altres bancs municipals (Hamburg, Sant Petersburg, etc.), que es van acabar convertint en bancs d'estat. El primer banc estatal va ser el Banc d'Anglaterra, fundat el 1694.

Doc. 7 El putting out system.

Un empresari capitalista compra la primera matèria als productors (ramaders o pagesos) i la lliura a diversos camperols.

Els camperols elaboren la mercaderia al seu domicili durant els mesos de descans agrari.

L'empresari recull el producte acabat i s'ocupa de distribuir o vendre la mercaderia.

► En què es diferenciaven el *putting out system* i el sistema gremial?

El comerç interior

El comerç interior es desenvolupava en fires anuals i mercats setmanals. Mentre que **els mercats** eren centres de comerç local o regional, **les fires** comprenien intercanvis nacionals i fins i tot internacionals.

Els mercats van mantenir el vigor com a centres d'intercanvi a escala local, però les fires van entrar en decadència durant la segona meitat del segle XVII i van ser substituïdes per **lloges** o **centres de contractació**, on el negoci era diari i les vendes es feien sobre mostres.

El gran comerç internacional

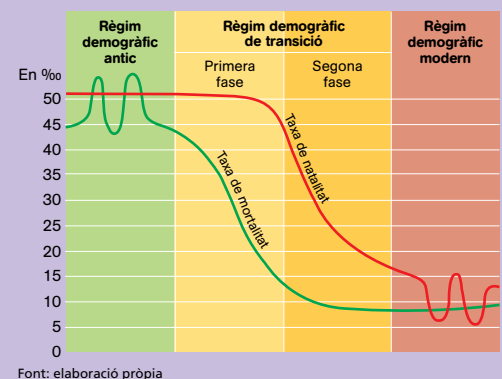
El comerç internacional va viure una gran transformació en l'edat moderna, gràcies a l'**expansió colonial** i l'**augment de la demanda**.

Molts estats europeus (Espanya, Portugal, França, Anglaterra i les Províncies Unides) van conquerir territoris fora d'Europa i van crear grans imperis. Sempre que van poder, els estats moderns van establir **monopolis de comerç** amb les zones del món que dominaven.

Aquests monopolis estaven controlats per **grans companyies privilegiades**, patrocinades pels governs, que es van generalitzar en el segle XVII. En són exemples representatius les companyies d'Índies constituïdes per Anglaterra, les Províncies Unides i França. Les companyies havien de vendre obligatòriament productes del propi país, molt sovint de les indústries protegides, i canviar-los per metalls preciosos, necessaris per sufragar les despeses estatals. En el segle XVII va destacar la Companyia de les Índies Orientals de les Províncies Unides. En el segle XVIII les grans companyies van ser les britàniques.

ACTIVITATS

1. **Defineix:** *openfield*, *bocage*, *putting out system*, senyoria territorial, senyoria jurisdiccional i gremi.
2. **Compara** el cicle demogràfic antic i el cicle demogràfic actual a Europa. Per fer-ho, basa't en aquest gràfic:

3. **Explica** per què en l'edat moderna els tallers elaboraven productes més cars que la indústria domèstica.
4. **Describeu** les condicions de vida i de treball dels camperols durant l'edat moderna.

Doc. 8 L'actitud de la noblesa davant la feina.

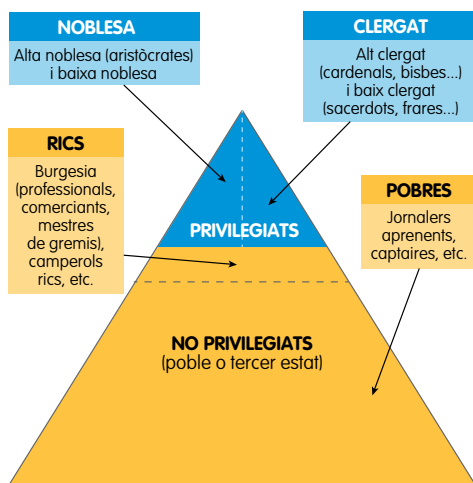
El comerç, que ha enriquit els ciutadans a Anglaterra, ha contribuït a fer-los lliures, i al seu torn aquesta llibertat ha estès el comerç; així s'ha format la grandesa de l'estat. [...].

Tot això confereix un orgull just a un mercader anglès i fa que s'atreveixi a comparar-se, no sense certa raó, a un ciutadà romà. Tampoc el germà petit d'un lord del regne no menysprea el negoci. [...].

A França [...] el negociant sent a parlar tan sovint amb menyspreu de la seva professió que és prou beneït d'aver-gonyir-se'n. No sé, no obstant això, qui és més útil a l'estat: un senyor ben empolvorat que sap exactament a quina hora es lleva el rei, a quina hora se'n va a dormir, i que es dóna aires de grandesa fent el paper d'esclau a l'antecambra d'un ministre o un negociant que enriqueix el país, dóna ordres des del seu despatx a les ciutats de Surat o el Caire i contribueix al benestar del món?

VOLTAIRE, *Cartes filosòfiques*, 1734

- Segons Voltaire, qui és més útil a un país, un comerciant o un noble?

Doc. 9 Piràmide de la societat estamental.

- En quin estament es concentrava la major part de la població?
- Un burgès podia ser membre d'un estament privilegiat?

2 La societat dels privilegis

La societat europea de l'Antic Règim ha estat definida com **aristocràtica**, perquè els valors de l'estament* noble eren els dominants i perquè **la divisió social es basava en el privilegi jurídic**.

La societat es dividia en tres estaments, o grups socials, amb escassa mobilitat entre ells: la **noblesa**, el **clergat** i el **tercer estat** o **poble** (Doc. 9). Els dos primers estaments, que constituïen una minoria de la població, gaudien de grans privilegis (no pagaven impostos directes, disposaven de lleis i tribunals propis, eren propietaris de les terres, dominaven els càrrecs de l'administració, etc.), mentre que el poble s'ocupava de les activitats productives i només disposava de la força de treball per sobreviure.

Era una societat basada en la **desigualtat d'origen**, ja que es naixia en un estament i era molt difícil canviar de posició social. Aquesta divisió social, rígida i desigual, va generar l'oposició de certs grups, entre els quals van arrelar les idees reformistes i revolucionàries que van esclatar a França el 1789 (Doc. 8).

2.1. Noblesa i aristocràcia a Europa

El XVIII va ser el segle de l'ascens de la burgesia, però també el del màxim auge de la noblesa europea. Una persona era considerada noble perquè tenia un seguit de privilegis per naixement. Però fora d'això hi havia una gran diversitat de situacions: hi havia nobles molt rics i nobles molt pobres, nobles que ocupaven alts càrrecs i d'altres que no tenien cap influència.

El nivell més alt de la noblesa era l'**aristocràcia**, integrada per les grans famílies, les més riques i poderoses, a les quals es reservaven els alts càrrecs de l'administració i l'exèrcit. A Rússia, per exemple, hi havia senyors que tenien milers de serfs.

Els aristòcrates menyspreaven els grups inferiors i el treball productiu (Docs. 8 i 9). Es casaven entre ells, tenien ingressos elevats derivats de la possessió de la terra, del comerç i de les rendes senyorials, i monopolitzaven el govern.

Durant el segle XVIII el poder de l'aristocràcia va créixer, mentre que la situació de la resta de la noblesa es va debilitar. Això va afavorir la sintonia d'interessos entre l'alta burgesia i part de la noblesa (Doc. 10).

2.2. El clergat

El clergat també era un estament privilegiat. L'integraven dos grups:

- El **clergat regular** eren els monjos i les monges, els abats i les abadesses, i altres membres dels ordes monàstics i religiosos.
- El **clergat secular** comprenia la resta de membres de l'Església (capellans de tota mena, canonges seglars, etc.).

Els religiosos formaven un grup social molt nombrós a alguns països d'Europa (Espanya, els Estats italians, França, Polònia, Rússia, etc.). Igual que els nobles, tampoc no pagaven impostos, tenien lleis i tribunals propis i altres privilegis. A més de les rendes que els proporcionaven les moltes terres que eren propietat de l'Església, rebien el delme.

Doc. 10 *L'educació dels rics, de Noël Hallé.*

- Descriu l'escena. Tots els personatges pertanyen al mateix estament? Justifica la resposta.

Dins del clergat també hi havia una gran diversitat. L'**alt clergat** (cardenals, arquebisbes, bisbes, etc.) tenia un gran poder econòmic i polític i controlava grans riqueses. En canvi, la majoria de **capellans, frares i monges (baix clergat)** vivien de manera molt modesta, fins i tot en la pobresa.

La consideració social del clergat derivava de la seva funció d'interlocutor entre les persones i Déu. La carrera eclesiàstica era la **via per poder accedir des del tercer estat fins a un estament privilegiat**.

2.3. El poble o tercer estat

El tercer estat comprenia la immensa majoria de la població i el formaven grups de condició molt diferent que només compartien una característica: **no tenien privilegis jurídics ni econòmics**. Per tant, havien de pagar impostos i el seu treball sustentava el conjunt de la societat.

La burgesia

La millor posició dins del tercer estat corresponia a la burgesia, un grup molt ampli que incloïa comerciants, propietaris dels tallers i altres negocis, rendistes, funcionaris, professionals, metges, artistes, homes de lletres i científics ► (Doc. 11).

Malgrat que era un sector social bàsic per al desenvolupament econòmic, **tenien un paper social reduït** a causa del monopoli del poder que exercien l'aristocràcia i la jerarquia eclesiàstica. Excepte a Anglaterra, Suïssa i les Províncies Unides, on la burgesia va exercir un paper predominant, a la resta d'Europa la seva influència política es reduïa a ocupar alguns càrrecs municipals.

En el segle XVIII la burgesia va començar a mostrar-se descontenta amb la seva situació, ja que pensava que la seva posició econòmica s'havia de traduir en una influència política i social més gran. Per això va començar a reivindicar la participació en els llocs més influents de la política, l'exèrcit, l'administració i l'Església. Molts burgesos enriquits van intentar **ascendir socialment a través del matrimoni** amb persones de la noblesa.

Doc. 11 *La benedició, de Jean Siméon Chardin.* Aquesta obra mostra un interior burgès.

- Descriu l'escena. Com era l'estil de vida de la burgesia?

ACTIVITATS

5. **Defineix:** estament, privilegi, aristocràcia, burgesia, tercer estat.
6. **Compara** les situacions que hi havia dins de cadascun dels estaments:
 - noblesa • clergat • tercer estat
7. **Explica** com es podia accedir als estaments privilegiats des del tercer estat.
8. **Analitza** les formes de vida dels camperols europeus de l'Antic Règim.

***Serf:** Persona subjecta per vincles personals o territorials a un senyor, el qual tenia certs drets sobre els seus béns i la seva persona. Els anomenats serfs de la gleba, que estaven subjectes a la terra i no la podien abandonar, eren venuts o donats amb ella. La servitud era un fet habitual entre la població camperola europea durant l'edat mitjana i part de la moderna. En alguns territoris es va perllongar fins al segle XIX.

Altres grups urbans

La majoria de la població urbana no pertanyia a la burgesia. Fonamentalment, eren **aprenents** i **oficials** dels tallers, **empleats** de les botigues i membres del **servei domèstic**. No tenien propietats, vivien d'un sou escàs i tenien un nivell de vida modest, o francament baix.

L'últim grup en l'escalafó social era el dels **marginats**, que abundaven a les ciutats. Entre els marginats hi havia brivalls, captaires, delinqüents i prostitutes, molts dels quals vivien en una misèria absoluta.

La pagesia

En l'Antic Règim, aproximadament un 80% de la població europea era camperola. Bona part de la terra estava en mans de la noblesa o de l'Església i els camperols la treballaven com a **arrendataris**. Alguns eren serfs*. No obstant això, també hi havia camperols propietaris de les seves terres i alguns fins i tot s'havien enriquit ► (Doc. 12).

Generació rere generació, els camperols es passaven la vida sense gairebé moure's del lloc on havien nascut. Conformaven un **món tancat** poc disposat a canviar. En general, amb prou feines superaven els nivells de la simple subsistència ► (Doc. 13).

Però aquesta situació no va evitar els **conflictes socials** en el món rural, originats gairebé sempre **per la desigual distribució de la propietat de la terra, els impostos i les males collites**. França va ser el país que va tenir més revoltes camperoles durant els segles XVII i XVIII, en protesta pels elevats impostos reials, la pressió senyorial o la carestia.

Doc. 12 Un camperol ric a Alemanya.

Quan vaig començar a tenir edat per recordar, el meu avi ja devia tenir uns seixanta anys. Sabia llegir i escriure, però no eren les seves ocupacions predilectes. [...] Era un home de gran autoritat entre la gent del poble. Del poble i dels voltants venien a demanar-li consell o a exposar-li els seus litigis. Però també era un pagès excel·lent, intel·ligent, enèrgic i infatigable. A l'alba, al camp, envoltat dels seus peons, no solament ordenava i dirigia, sinó que, si calia, els precedia en l'exemple en les tasques més dures.

Dins: U. I. Hof, *L'Europa de la Il·lustració*, 1993

- Per què creus que l'avi del narrador tenia tanta influència entre els habitants del seu poble?

Doc. 13 Una camperola pobre a França.

Quan pujava a peu una llarga costa per no cansar la meua eua, se'm va acostar una pobre dona que es va començar a queixar del temps i de la regió. Li vaig preguntar per què es queixava i em va contestar que el seu marit només tenia un tros de terra, una vaca i un pobre cavall i, no obstant això, havien de pagar, a més de la talla i altres impostos al senyor, una renda d'un *franchar* (42 lliures) de blat i tres gallines, i a un altre, quatre *franchars* de civada [i] una gallina [...]. Mirant-la de prop se li haurien calculat seixanta o setanta anys, [...] però em va dir que només en tenia vint-i-vuit.

A. YOUNG, *Travels during the years 1787... of France*, dins: B. BENASSAR i altres, *Història moderna*, 2005.

- Com era la vida dels camperols pobres? Descric l'escena que es veu a la pintura.

3

L'absolutisme i la seva pràctica de govern

La monarquia era la forma de govern que va dominar a Europa des del segle XVI fins al final del segle XVIII. Al llarg de l'edat moderna els reis van anar incrementant el seu poder. Des de mitjan segle XVII, seguint l'exemple de Lluís XIV de França, es va anar imposant la **monarquia absoluta**.*

3.1. La monarquia absoluta i els seus límits

Durant molt temps, els historiadors van defensar que les monarquies absolutes eren molt poderoses. Segons aquesta visió, els reis absoluts dirigien personalment el govern sense el consentiment d'assemblees representatives; disposaven de governs i institucions centralitzades alienes als poders locals (municipis, províncies), i tenien un exèrcit permanent i una burocràcia que els permetien imposar les decisions del monarca i castigar qualsevol forma de desobediència ► (Doc. 14).

Això era el que els monarques volien. En realitat, el **poder** del rei **estava limitat per tres aspectes** substancials:

- La **resistència dels poders locals a les demandes del govern central**. La població obeïa les autoritats locals, més properes que el rei, un sobirà llunyà que no veien mai. Al camp, els camperols obeïen els senyors, i a les ciutats, els ajuntaments eren molt poderosos.
- La **manca d'un control eficaç dels reis** sobre les tasques de govern, sobretot en els grans estats. Els reis promulgaven moltes lleis, però eren incapaços d'imposar-les, perquè no disposaven d'una administració suficient, ni de funcionaris qualificats.

***Monarquia absoluta.** Forma de govern en què el poder suprem està en mans d'una sola persona anomenada rei, sobirà, emperador, monarca o príncep.

Doc. 14 Lluís XIV, home i rei.

- Quins mitjans es van utilitzar per crear la imatge pública de Lluís XIV? Quin missatge havia de transmetre aquesta imatge?
- Quin significat té aquesta caricatura?
- Coneixes algun personatge actual la imatge del qual s'hagi creat de manera artificial? Explica de qui es tracta.

A DEBAT

La imatge pública de Lluís XIV

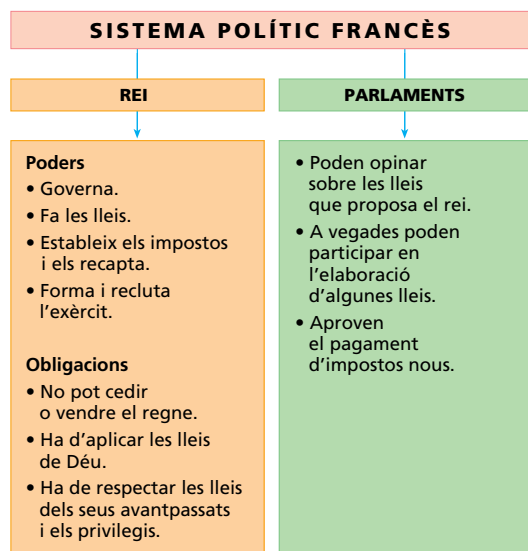
La imatge pública d'alguns personatges històrics va ser creada per diferents «mitjans propagandístics». Segons l'historiador Peter Burke (*La fabricació de Lluís XIV*), aquest va ser el cas del Rei Sol. L'objectiu d'aquesta «fabricació» va ser glorificar la figura del monarca. Per aconseguir-ho, es van utilitzar diferents mitjans.

En moltes obres d'art el rei era representat com un personatge cèlebre de l'antiguitat (Salomó, Alexandre Magne...) o com un déu o heroi de la mitologia clàssica (Apol·lo, Hèrcules...). En alguns casos figurava acompanyat de personificacions de la Victòria o de la Fama.

Els actes públics en què participava el rei transmetien sempre un missatge propagandístic, des dels esdeveniments extraordinaris com la seva coronació, en la qual va ser ungit amb oli sant per mostrar el caràcter «sagrat» de la seva persona, fins a les entrades a París, fetes a la manera romana, ja que el monarca travessava arcs de triomf que es col·locaven al seu camí. Els actes de la vida diària de Lluís XIV també seguien un rígid cerimonial, des que el primer ajuda de cambra el despertava i el rei era rentat, pentinat i afeitat, fins que es ficava al llit en presència de la cort.

L'escenari de molts d'aquests actes va ser l'imponent palau de Versalles, dissenyat per ordre de Lluís XIV a partir d'un petit palauet de caça. En aquest palau van tenir lloc algunes de les festes ideades per mostrar la grandesa del rei, com la celebrada el maig del 1664, que va durar diversos dies i va incloure representacions teatrals, balls de màscares, curses de cavalls, focs artificials, i fins i tot una visita al zoo del palau.

Doc. 15 L'absolutisme francès.

- Quins poders tenia, en teoria, el rei de França?

■ Les actituds de l'aristocràcia i d'altres cossos socials també limitaven l'autoritat dels reis. La promulgació de certes lleis i l'establiment de nous impostos s'havia de fer **amb l'aprovació de les assemblees representatives**. Aquestes assemblees rebien diferents noms segons els països (Corts, Parlaments, Estats Generals...). No eren organismes democràtics, sinó que els membres que les constituïen només representaven els poderosos: la noblesa, el clergat i l'alta burgesia de les ciutats més importants

► (Doc. 15).

Encara que el terme *absolutisme* només resultaria apropiat per a certs estats petits (Dinamarca, Portugal o Savoia-Piemont), les grans monarquies disposaven d'un **ampli poder, restringit parcialment pels poders esmentats**.

La pràctica del govern absolut

Per governar d'una manera eficaç, els reis van fer dues coses: van intentar ampliar el control sobre els seus territoris i van buscar **l'aliança dels poderosos**, sobretot de la noblesa. A canvi d'aquesta cooperació, els reis no van tenir més remei que mantenir el poder i l'autonomia dels senyors feudals, les autoritats locals, els gremis, l'Església i molts funcionaris poderosos que havien comprat els seus càrrecs i els transmetien de generació en generació.

Així mateix, es va mantenir el sistema fiscal, i per això **la noblesa i el clergat van continuar sense pagar impostos**. Aquest sistema era injust i també molt ineficaç, perquè limitava enormement els ingressos de l'estat.

Ni tan sols la justícia era impartida exclusivament pel rei. El govern estava obligat a protegir la població i les seves propietats, administrar justícia i imposar ordre. Ara bé, dins de les senyories jurisdiccionals era el senyor qui impartia justícia.

El despotisme il·lustrat

Durant el segle XVIII, en la majoria dels països europeus s'havien imposat monarquies absolutes. Els reis d'aquest segle volien mantenir i fins i tot ampliar el seu poder, però a la vegada eren conscients que els seus països patien greus problemes econòmics i socials que havien de resoldre. Per aconseguir-ho van plantejar una política de reformes basada en les idees d'un corrent filosòfic nou, la Il·lustració. Per això es parla de **despotisme il·lustrat** quan ens referim a les monarquies absolutes del segle XVIII

► (Doc. 16).

El **despotisme o absolutisme il·lustrat** del segle XVIII s'inscrivía, doncs, en la línia de l'absolutisme monàrquic del segle anterior, és a dir, del reforçament de l'estat i del desenvolupament del capitalisme comercial en mans d'una burgesia que proporcionava administradors i financers a la monarquia. **L'absolutisme il·lustrat intentava, per tant, reformar l'estat sense canviar-ne els fonaments.**

La **política de reformes** va atacar diversos fronts. D'una banda, es va continuar intentant reforçar l'estat, centralitzar l'administració, professionalitzar l'exèrcit i reduir el poder dels Parlaments i altres institucions. De l'altra, es va intentar millorar l'economia per mitjà del desenvolupament de la indústria i el comerç i afavorint l'avenç científic i l'educació.

Cap d'aquestes reformes, però, no atacava les arrels profundes dels problemes de l'Antic Règim. Així, doncs, la incapacitat de transformar les estructures sense tocar els privilegis d'una banda i l'oposició dels privilegiats de l'altra n'expliquen el fracàs.

Doc. 16 Frederic el Gran a Potsdam parlant amb Voltaire.

- Quina relació van tenir els reis absoluts del segle XVIII amb els nous corrents culturals?

3.2. Els règims parlamentaris

Però no a tot Europa hi havia monarquies absolutes. Al llarg del segle XVII, a les Províncies Unides i a Anglaterra es van imposar règims parlamentaris en què les classes mitjanes van aconseguir participar en l'exercici del poder polític.

- A **Anglaterra** els reis van intentar consolidar l'absolutisme, però el Parlament va promoure dues revolucions en defensa dels seus drets: la primera va acabar amb l'execució del rei Carles I el 1649, i la segona, amb la destitució i l'exili del rei Jaume II el 1688. Un any després, el nou rei, Guillem III, va haver de firmar una Declaració de Drets (*Bill of Rights*) que supeditava els poders del rei al Parlament, sobretot en matèria fiscal i política exterior (Docs. 17, 18 i 19).
- A les **Províncies Unides**, després de la rebel·lió contra la dominació espanyola es va instaurar una república, és a dir, el país ja no estava governat per un rei. El territori comprenia set províncies, cadascuna amb un Parlament propi, que s'unien en els Estats Generals per prendre decisions comunes.

Doc. 17 El triomf del parlamentarisme a Anglaterra.

En aquestes circumstàncies, els anomenats Lords i els Comuns [...] constitueixen la representació plena i lliure de la Nació [...], declaren:

- 1r. Que el pretès poder de l'autoritat reial de suspendre les lleis o executar-les sense el consentiment del Parlament és il·legal.
- 2n. Que el pretès poder de l'autoritat reial de concedir les lleis i d'executar-les [...] és il·legal.
- 6è. Que les eleccions dels membres del Parlament han de ser lliures. [...]
- 9è. Que ni la llibertat de paraula, ni la dels debats o processos en el si del Parlament no pot ser coartada [...].
- 10è. Que per remeiar qualsevol problema, i corregir [...] les lleis, cal reunir sovint el Parlament.

Declaració de Drets aprovada pel Parlament anglès el 1689 (*Bill of Rights*)

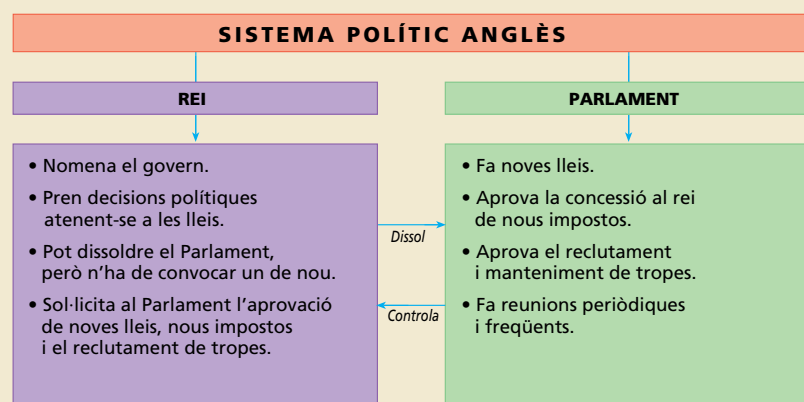
- Quins límits va establir la Declaració de Drets al monarca anglès? Quina institució va sortir enfortida d'aquesta reforma legal?

Doc. 19 La Cambra dels Comuns del Parlament britànic pels volts del 1720.

- Busca a Internet fotografies de l'actual Cambra dels Comuns i compara l'aspecte que té ara amb el del segle XVIII.

Doc. 18 Divisió de poders en el sistema polític anglès després del 1689.

- Quins poders assignava aquest sistema al Parlament i al rei?
- En què es diferenciava aquest sistema polític del francès?

ACTIVITATS

9. **Defineix:** absolutisme, despotisme il·lustrat, parlamentarisme.
10. **Valora:**
 - El poder real d'un monarca absolut.
 - El paper de la noblesa en el funcionament de les societats de l'Antic Règim.
 - El funcionament i les característiques del sistema fiscal dels estats absolutistes.

Doc. 20 Retrat del químic Lavoisier i la seva esposa, de Jacques-Louis David.

► Busca informació i contextualitza històricament les aportacions a la ciència d'Antoine Lavoisier i de Marie-Anne Pierrette Paulze, la seva esposa.

Doc. 21 Les ciències útils.

Yo no me detendré en asegurar [...] que estas luces y conocimientos solo pueden derivarse del estudio de las ciencias matemáticas, de la buena física, de la química y de la mineralogía; facultades que han enseñado a los hombres muchas verdades útiles [...], y a quienes la agricultura, las artes y el comercio de Europa deben los rápidos progresos que han hecho en este siglo. [...] Y en efecto [...] ¿Cómo sin la química, podrá adelantarse el arte de teñir y estampar las fábricas de loza y porcelana, ni las manufacturas trabajadas sobre varios metales?

G. M. JOVELLANOS, *Discurso sobre la necesidad de cultivar en el Principado el estudio de las ciencias naturales*, 1782

► Segons els il·lustrats, quina relació hi havia entre la ciència i la tècnica?

4 Il·lustració i crítica a l'Antic Règim

L'etapa final de l'Antic Règim, el segle XVIII, es va caracteritzar per l'aparició i el desenvolupament d'una nova manera de pensar i veure la realitat. La idea bàsica d'aquesta nova mentalitat residia en l'**ús de la raó i la llibertat** com a instruments d'emancipació personal i intel·lectual de l'ésser humà.

4.1. Origen i expansió de la Il·lustració

La Il·lustració **es va iniciar en el període 1680-1730 a Anglaterra i les Províncies Unides** i posteriorment es va difondre a França i algunes regions d'Itàlia i dels estats alemanys. Des de mitjan segle XVIII es va expandir per tot Europa i **França es va convertir en el centre de difusió de l'ideari il·lustrat**. Les idees van anar acompanyades de reformes a les grans monarquies europees: Prússia, Àustria, Espanya, França, Anglaterra, etc. Va ser l'època del «**reformisme il·lustrat**», que va tenir lloc entre el 1760 i el 1789.

Els **focus principals** van ser les ciutats portuàries (Anvers, Londres o Hamburg) i les grans capitals de l'Europa d'aquell segle: París, Viena, Madrid, Lisboa, Berlín o Sant Petersburg. El món rural va estar allunyat d'aquests nous aires renovadors que portaven els pensadors il·lustrats.

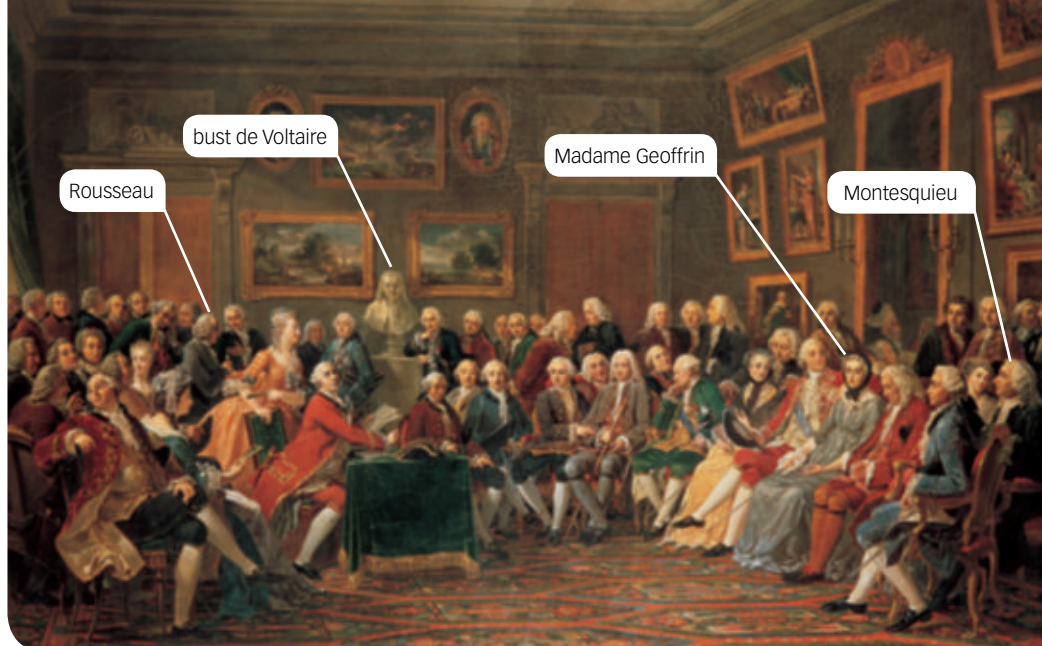
La Il·lustració va ser un **fenomen europeu**. Però aviat les idees il·lustrades es van estendre per molts territoris colonials de les potències europees, especialment per l'Amèrica hispana i britànica.

4.2. Les bases del pensament il·lustrat

La Il·lustració va ser un fenomen amb múltiples facetes. Els postulats d'aquest corrent van afectar gairebé tots els aspectes de la vida de les persones. Les característiques essencials del pensament il·lustrat van ser set:

- El **predomini de la raó** com a criteri de veritat davant la tradició, les coses sobrenaturals i la superstició.
- La **crítica** com a instrument de censura dels trets de la societat, la cultura o la religió que s'oposaven a la raó.
- La defensa de l'**autonomia del poder civil**, que fins i tot havia de controlar el poder eclesiàstic.
- La **tolerància religiosa** com a expressió de la pluralitat de creences i d'idees.
- Un gran **interès per l'economia i el progrés material** com a mitjà per assolir la felicitat terrenal.
- L'**educació** com a instrument per difondre la raó, per la qual cosa calia que fos dirigida per l'estat.
- L'**interès per les ciències experimentals** o «útils» i el sentit pràctic dels avenços que comportaven ► (Docs. 20 i 21) .

El filòsof alemany Immanuel Kant creia en la Il·lustració com a **mitjà d'emancipació de l'ésser humà** per tal que sortís de la «minoria d'edat». El seu lema, *sapere aude*, 'atreveix-te a saber', resumia aquesta idea. Així doncs, va ser una actitud global que postulava una **concepció de la vida el centre de la qual era l'ésser humà**, que havia d'alliberar-se de les limitacions que li imposaven la tradició social, l'exercici de la política i el pes de la religió.

Doc. 22 Lectura de la tragèdia de Voltaire *L'orfe de la Xina* al saló de Madame Geoffrin, d'Anicet Lemonnier.

Els salons de la noblesa es van convertir en llocs de reunió dels il·lustrats.

- Quin grup hi ha representat en aquesta pintura del final del segle XVIII? Per quins trets es pot identificar?
- Quin paper van tenir les dones de la noblesa en la difusió de les idees dels il·lustrats?

Ara aquest nou «home il·lustrat», guiat per les «llums» del saber i la raó, es veia capaç de dominar la naturalesa, estudiar-la i comprendre-la a través de la ciència experimental i l'anàlisi racional, cosa que el faria «feliç». La **felicitat** apareixia com el gran objectiu assolible per cada ésser humà com a individu i com a ésser social.

La majoria dels il·lustrats van ser creients i es van mantenir fidels a les seves creences religioses, encara que amb certs dubtes i crítiques a la religiositat popular, la superstició i les tradicions. Alguns, no obstant això, van criticar obertament la religió, perquè consideraven que negava la raó i que era l'instrument del fanatisme i la intolerància.

Les **bases socials** de la Il·lustració eren les «classes educades»: aristòcrates, sacerdots i altres sectors del clergat, metges, funcionaris, militars, advocats i comerciants. En aquest corrent hi van participar les dones, tot i que de manera minoritària ► (Doc. 22). El grup que va protagonitzar aquest canvi ideològic el formaven els «**filòsofs**»: així es va anomenar a França el grup que va dur a terme la gran obra de l'*Enciclopèdia* i altres il·lustrats destacats ► (Docs. 24 i 28).

Els il·lustrats defensaven la llibertat de comerç. El liberalisme va desenvolupar també un pensament econòmic basat en la llibertat de mercat. Va ser la base ideològica de la Revolució Industrial.

4.3. Els grans pensadors il·lustrats

Locke, el precursor

John Locke (1632-1704), pensador i filòsof anglès, va exercir una gran influència en el pensament polític, social i religiós de la Il·lustració europea. Les seves obres fonamentals van ser l'*Assaig sobre l'enteniment humà* (1690), els *Dos tractats del govern civil* (1690) i la *Carta sobre la tolerància* (1689).

L'obra de Locke va ser el **fonament del liberalisme polític**. Va criticar l'absolutisme i va defensar el dret de rebel·lió davant la tirania. Pensava que el poder s'havia de dividir: uns havien d'aprovar les lleis (poder legislatiu) i uns altres havien de governar (poder executiu). Si el poder s'exercia malament, els súbdits tenien dret a rebel·lar-s'hi. Opinava que els homes són lliures i iguals per naturalesa, i que per mantenir aquests principis calia un dret polític basat en un pacte social ► (Doc. 23).

Doc. 23 La societat civil.

Consegüentment, sempre que un cert nombre d'homes s'uneixen en societat i renuncien al poder d'executar la llei natural, cedint-lo a la comunitat, llavors i només llavors es constitueix una societat política o civil. Aquest fet es produeix sempre que un cert nombre d'homes que vivien en l'estat de naturalesa s'associen per formar un poble, un cos polític, sotmès a un govern suprem, o quan algú s'adhereix i s'incorpora a qualsevol govern ja constituït. En virtut d'això autoritza la societat o, el que és el mateix, el seu poder legislatiu, a fer les lleis en nom seu segons convingui al bé públic o de la societat, i a executar-les sempre que es necessiti la seva pròpia assistència (com si es tractés de decisions pròpies seves). Això és el que fa sortir els homes de l'estat de naturalesa i els situa en una societat civil.

J. LOCKE, *Dos tractats sobre el govern civil*, 1690

- Què és el que, segons Locke, permet a l'ésser humà passar de l'estat de naturalesa a la societat civil?

Doc. 24 El significat de l'Enciclopèdia.

L'obra que comencem (i que volem acabar) té dos objectius: quant a enciclopèdia, ha d'exposar en la mesura que pugui l'ordre i l'encadenament dels coneixements humans; quant a diccionari raonat de les ciències, les arts i els oficis, ha de contenir sobre cada ciència i sobre cada art, liberal o manual, els principis generals en què es basa i els detalls més essencials que en constitueixen el cos i la substància. [...]

J.-B. LE R. D'ALEMBERT,
«Discurs preliminar» de l'Enciclopèdia, 1751

- Quins objectius va formular D'Alembert en iniciar l'Enciclopèdia?

L'Enciclopèdia

A França es va formar un grup de filòsofs que es van definir per l'actitud crítica, la vocació pedagògica i la vinculació amb el món en què vivien. L'Enciclopèdia o *Diccionari raonat de les ciències, de les arts i dels oficis*, el primer volum de la qual es va publicar el 1751, va ser la gran obra d'aquest grup. A l'Enciclopèdia defensaven la tolerància, la modernització de l'economia i l'interès per la ciència i la tècnica ► (Doc. 24).

Els directors d'aquesta obra van ser el matemàtic Jean-Baptiste le Rond **D'Alembert** (1717-1783) i el filòsof Denis **Diderot** (1713-1784), que es va inspirar en Bacon, Newton i Locke, els grans pensadors anglesos del segle anterior. Després de molts entrebancs, l'Enciclopèdia es va acabar el 1772 amb 28 volums, més sis de suplementaris (1776-1780). Hi van col·laborar els pensadors més destacats de la Il·lustració francesa ► (Doc. 25). Aviat va ser traduïda a diverses llengües i es va reimprimir diverses vegades.

Doc. 25 Tertúlia de Diderot.

- Per què es considera que França va ser el cor del pensament il·lustrat?
- Busca informació sobre Denis Diderot i valora les aportacions que va fer a la història del pensament.

El pensament polític i social de la Il·lustració

Els grans pensadors polítics i socials del segle XVIII van ser tres filòsofs francesos: Montesquieu, Voltaire i Rousseau.

- El baró de **Montesquieu** (1689-1755) era un admirador de les institucions britàniques. La seva obra fonamental va ser *De l'esperit de les lleis* (1748). Per evitar l'abús de poder, va defensar la **divisió de poders**, seguint el model anglès: el poder legislatiu corresponia als Parlaments, en què havi- en d'estar representats tots els grups socials; el poder executiu havia d'estar en mans del rei, i el poder judicial havia de ser independent. L'aportació més gran de Montesquieu a la història del pensament polític és la divisió de poders, que ha arribat fins als nostres dies ► (Doc. 26).

■ **Voltaire** (1694-1778) era **enemic del fanatisme, la intolerància i la superstició religiosa**. Els seus treballs més representatius van ser el *Tractat sobre la tolerància* (1763) i el *Diccionari filosòfic* (1764), dos bastions en defensa de la raó il·lustrada enfront del fanatisme i la ignorància. Entre els seus escrits literaris destaca *Càndid o l'optimisme* (1759), on satiritzava molts aspectes de la societat del seu temps ► (Doc. 27).

■ **Jean-Jacques Rousseau** (1712-1778). Les seves teories socials, polítiques i educatives estan recollides en cinc treballs fonamentals: *Discursos sobre les ciències i les arts* (1750), *Discursos sobre l'origen i fonaments de la desigualtat entre els homes* (1775), *Emili* (1762), *Del contracte social* (1762) i *Confessions* (1782-1789) ► (Doc. 28).

Als *Discursos* considerava que la societat en què vivia era corrupta, dominada per la set de riquesa, la competitivitat i la injustícia; això el va allunyar de Voltaire i els enciclopedistes. A *El contracte social* defensava que l'ésser humà és bo per naturalesa, però la societat el corromp i el converteix en un ésser insolidari; per això les persones estableixen una llei de compliment obligat que reguli la convivència social i cedeixen la seva sobirania a un poder superior, representat en un govern i unes institucions. Aquests govern i institucions tenen l'obligació de legislar i governar pel bé comú, o en cas contrari les persones es poden rebel·lar i deposar-los.

ACTIVITATS

11. Defineix: Il·lustració, *Enciclopèdia*, separació de poders.

12. Explica:

- Qui van ser els precursors de la Il·lustració i quines idees van aportar.
- On es va iniciar el moviment il·lustrat i per on es va difondre.

13. Analitza les característiques fonamentals del pensament il·lustrat i explica en què s'oposaven a l'Antic Règim.

14. Valora quines aportacions dels pensadors il·lustrats continuen vigents.

Doc. 26 La divisió de poders, segons Montesquieu.

Hi ha en cada estat tres menes de poders: el poder legislatiu, el poder executiu de les coses que depenen del dret de la gent i el poder executiu de les que depenen del dret civil.

Pel primer, el príncep o el magistrat fa lleis per un temps o per sempre, i corregeix o abroga les que són fetes. Pel segon, fa la pau o la guerra, envia o rep ambaixades, estableix la seguretat, prevé les invasions. Pel tercer, castiga els crims, o jutja les diferències dels particulars. S'anomenarà aquest darrer el poder judicial, i l'altre simplement el poder executiu de l'estat. [...]

Tot estaria perdut si el mateix home, o el mateix cos dels principals, o dels nobles, o del poble, exercissin aquests tres poders: el de fer les lleis, el d'executar les resolucions públiques i el de jutjar els crims o les diferències dels particulars.

BARÓ DE MONTESQUIEU,
De l'esperit de les lleis, 1748

► Comenta el significat de l'últim paràgraf.

Doc. 27 Com impedir els tremolors de terra.

Després del terratrèmol que havia destruït les tres quartes parts de Lisboa, els savis del país no van trobar cap mitjà més eficaç per prevenir la ruïna total que oferir al poble un bon

auto-da-fé. La universitat de Coïmbra havia decidit que l'espectacle d'unes persones rostides a foc lent, en una gran cerimònia, són un remei infal·lible per impedir que la terra tremoli.

D'acord amb això, havien agafat un biscaí convicte per haver esposat la seva comare, i dos portuguesos, que menjant pollastre n'havien arrencat el greix: després de menjar van venir a agafar el doctor Pangloss i el seu deixeble Càndid, l'un per haver enraonat i l'altre per haver escoltat [...].

Vuit dies després [...] el biscaí i els dos homes que de cap de les maneres no havien volgut menjar-se el greix van ser cremats i Pangloss va ser penjat [...]. El mateix dia, la terra va tremolar novament amb un terrabastall esfereïdor.

VOLTAIRE,
Càndid o l'optimisme, 1759

► Què critica Voltaire en aquest text?

Doc. 28 El contracte social i els seus efectes, segons Rousseau.

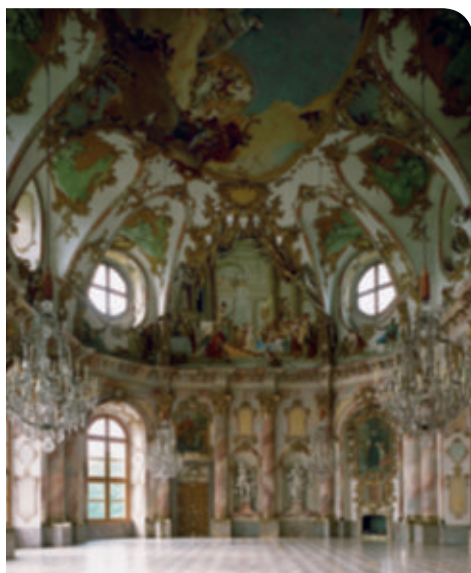
Aquest pas de l'estat de naturalesa a l'estat civil produeix en l'home un canvi força notable, en substituir en la conducta l'instint per la justícia i donar a les accions la moralitat que abans els mancava.

Solament llavors, quan la veu del deure i el dret substitueixen l'impuls físic i l'apetit, es veu forçat l'home, [...] de consultar la raó abans d'escoltar les inclinacions.

[...] pel contracte social l'home perd la llibertat natural i un dret il·limitat a tot allò que li abelleix i pot abastar; guanya la llibertat civil i la propietat d'allò que posseeix. A fi de no perdre's en aquestes compensacions, cal distingir bé la llibertat natural, que no té altres límits que les forces de l'individu, de la llibertat civil, limitada per la voluntat general; i la possessió, que és l'efecte de la força o el dret del primer ocupant, de la propietat, que només pot fundar-se sobre un títol positiu.

J.-J. ROUSSEAU,
Del contracte social, 1762

► Què guanyen i què perden les persones en adquirir l'estat civil?

Doc. 29 Residència de Würzburg (Baviera, Alemanya). Obra de Johann Balthasar Neumann (edifici) i Giambattista Tiepolo (frescos).

- Indica dues característiques que permeten identificar la residència de Würzburg com a estil rococó.

Doc. 30 *El gronxador*, de Jean-Honoré Fragonard.

- Es tracta d'una escena galant? Raona la resposta.

5

Les manifestacions artístiques del segle XVIII

5.1. El rococó

Durant la **primera meitat del segle XVIII** es va imposar a Europa un **estil artístic de caire cortesà**, aristocràtic i molt esteticista, anomenat **rococó**. De fet, es tractava d'una **evolució decorativista i recarregada de l'estil barroc**. Va sorgir i es va desenvolupar a **França**, i va triomfar sobretot a l'**Europa central**. Es tractava d'un art sensual i refinat que expressava la bellesa i els gustos de l'**estament nobiliari**.

Inicialment, la paraula va tenir un clar **sentit despectiu** i no seria fins a mitjan segle XIX que es va utilitzar per definir un **estil propi dins de la història de l'art**. No hi ha unanimitat sobre l'origen del terme, però sembla clar que fa referència a la utilització de formes decoratives que imiten les **roques naturals** (*rocaille*).

Arquitectura

Es caracteritza pels palaus, però sobretot per la construcció de petites **cases senyorials**. Les innovacions estructurals són escasses. Les aportacions principals són en la **distribució de l'espai interior** i en la **decoració** de les estances. Predominen les **formes recarregades**, irregulars i corbes, i destaquen els **frescos de sostres i parets**. Hi ha una predilecció especial per l'**ornamentació** de les habitacions amb miralls, llums, cortinatges i mobles ricament treballats. Entre els millors arquitectes, cal destacar François Cuvilliés, Johann Balthasar Neuman ► (Doc. 29) i Johann-Michael Fischer.

Pintura

Es tractava d'una pintura executada per a l'observació personal i el gaudi dels sentits. Els pintors van rebre l'encàrrec de representar **escenes aristocràtiques i temes banals de la vida quotidiana**; moltes eren **escenes galants**, de caràcter sensual i fins i tot eròtic. També es van representar ambients exòtics i orientals, i obres de **temàtica mitològica**, amb predomini dels deus i deesses relacionats amb l'amor (Venus, Cupido, Diana...). Utilitzaven de forma preferent **colors clars**, executats a l'**aquarel·la** o al **pastel**. La **pinzellada era ràpida**, però molt **detallista**. Entre els pintors van destacar Jean-Antoine Watteau ► (Doc. 31), François Boucher, Jean-Honoré Fragonard ► (Doc. 30) i Giambattista Tiepolo ► (Doc. 29).

Doc. 31 *L'embarquement a Citera*, de Jean-Antoine Watteau.

- Descriu i comenta l'escena. A quina classe social pertanyen els personatges?

Doc. 31 Jurament dels Horacis, de Jacques-Louis David. Aquesta obra ha estat considerada el model de la pintura neoclàssica.

► En quina època històrica s'inspira el quadre? Busca informació i determina el tema.

5.2. L'estil neoclàssic

El **neoclassicisme** sorgeix a la **segona meitat del segle XVIII**, a l'escalf dels **ideals racionalistes** de la Il·lustració i com a reacció a l'esgotament de les propostes del barroc i del rococó. Per explicar l'origen d'aquest nou estil, hem de tenir en compte les aportacions dels viatgers que es desplaçaven a **Grècia** per visitar-ne els temples i l'impacte de les **campanyes d'excavació arqueològica d'Herculà i Pompeia**, conservades gairebé intactes sota la lava de Vesuvi des del segle I. La publicació de la ***Història de l'art de l'antiguitat*** (1764), obra de l'historiador i arqueòleg alemany Johann Joachim Winckelmann, va posar de moda el classicisme grecollatí i va ser un referent per als autors neoclàssics.

L'arquitectura

En arquitectura destaca l'**ús dels ordres clàssics** i l'eliminació de l'ornamentació característica del barroc i del rococó. L'estat es va convertir en el principal client dels grans arquitectes, que van projectar nombrosos **edificis públics**, com museus i biblioteques. El francès Pierre Vignon i l'alemany Leon von Klenze són els autors d'algunes de les millors obres del neoclassicisme arquitectònic europeu.

L'escultura

Es van imitar els **models grecs i romans** i la major part de les obres es va fer en **marbre**. Hi ha un clar predomini de les peces de **temàtica mitològica** i dels **retrats**. Cal destacar també l'**estatuària funerària** i els **monuments commemoratius**. Entre els escultors van sobresortir el danès Bertel Thorvaldsen i, sobretot, l'italià Antonio Canova.

La pintura

Es tracta d'una pintura en què **predomina la línia sobre el color**. Els pintors van aplicar la **perspectiva lineal** i van situar els personatges en un **pla únic**, dotant la composició d'un clar **sentit escultòric**. La temàtica estava relacionada amb la **mitologia clàssica** i amb els **episodis de la història antiga**. Entre els pintors podem destacar Jacques-Louis David ► (Doc. 32) i Jean-Auguste Dominique Ingres.

ACTIVITATS

15. **Defineix:** aquarel·la, barroc, mitologia, neoclàssic, ornamentació, pastel, rococó.
16. **Compara** les diferències essencials del rococó i del neoclassicisme.
17. **Explica** l'etimologia dels termes rococó i neoclàssic.
18. **Analitza** la funció social de l'art.
19. **Valora** la figura de l'artista com a intèrpret dels valors polítics, socials i culturals de la seva època.

L'ANTIC RÈGIM

POBLACIÓ I ECONOMIA

Demografia

- Altes taxes de natalitat i mortalitat.

Agricultura

- Base de l'economia.
- Escassa productivitat.

Manufactura i comerç

- Gremis i *putting out system*.
- Creixement per l'expansió colonial i l'augment de la demanda.

SOCIETAT

Societat estamental

- Noblesa i clergat (estaments privilegiats).
- Tercer estat (estament no privilegiat).

SISTEMES POLÍTICS

Absolutisme monàrquic o despotisme il·lustrat

Sistema parlamentari

LA IL·LUSTRACIÓ

Pensament il·lustrat i grans pensadors il·lustrats

- Predomini de la raó i la llibertat.
- Montesquieu, Voltaire, Rousseau.
- L'*Enciclopèdia*.

L'ART

Estils artístics del segle XVIII

- Rococó.
- Neoclàssic.

ACTIVITATS

20. Explica les característiques següents de l'Antic Règim, indicades a l'esquema:

- Escassa productivitat agrària.
- Expansió comercial.
- Desenvolupament del *putting out system*.
- Pensament il·lustrat.
- Despotisme il·lustrat.

21. Fes una fitxa resum sobre un dels grans pensadors il·lustrats anomenats en l'esquema.

Nom

- Obres principals:
- Ideologia:
- Repercussió del seu pensament:

ACTIVITATS FINALS

22. Analitza els documents.

Doc. 33 Nous costums a la França del segle XVIII.

La Il·lustració va veure com emergien el te i el xampany. Voltaire recitava «L'escuma d'aquest vi bombollejant / és la imatge brillant de nosaltres, els francesos». També és la base de la gastronomia. Després de sopar, jocs. El Macau, el *backgammon*, el trenta-quaranta, el *whist*. Es juga en gran: l'estiu del 1766, el mariscal de Mirepoix perd 1.800 llüisos jugant al *whist*. Un jugador professional, el coronel Bibikov, es va embutxacar 200.000 lliures de diversos jugadors.

A. LILT, *Sociabilitat i mundanitat a París al segle XVIII*, 2005 (Adaptació)

- ▶ Quins grups constituïen la base social de la Il·lustració?
- ▶ Quines begudes van posar de moda alguns il·lustrats? Quines diversions eren les seves preferides?

Doc. 34 Família de camperols, d'Adriaen van Ostade.

- ▶ Com és l'habitatge dels camperols? Quins aspectes posen de manifest el nivell econòmic dels seus habitants?

Doc. 35 La il·luminació en la història.

Suposem vagament que en el passat anterior a l'electricitat i als llums de gas la gent s'il·luminava amb espelmes. No se'ns ocorre pensar que les espelmes de qualitat eren molt cares, de manera que entre les diferències socials hi havia la llargada i la foscor de la nit.

Les esglésies i els palaus dels poderosos irradiaven una llum més engegadora encara perquè contrastava amb la negror en què sobrevivia gairebé tothom després del capvespre.

A. MUÑOZ MOLINA, «Història de la nit», *El País*, 14 d'agost de 2010 (Adaptació)

- ▶ Per què «s'accentuaven» les diferències socials quan es feia de nit? Com creus que es devien il·luminar els habitatges dels camperols?

Doc. 36 El matrimoni, de William Hogarth.

- ▶ Què representa la imatge? Com van vestits els personatges? A quin grup social pertanyen?

Doc. 37 El paper de les dones en el segle XVIII.

DOÑA FRANCISCA.—Haré lo que mi madre me manda y me casaré con usted.

DON DIEGO.—¿Y después, Paquita?

DOÑA FRANCISCA.—Después... y mientras me dure la vida, seré mujer de bien... Y dará gusto a mi madre.

DON DIEGO.—Y vivirá usted infeliz.

DOÑA FRANCISCA.—Ya lo sé.

DON DIEGO.—Ve aquí los frutos de la educación. Esto es lo que se llama criar bien a una niña: enseñarle a que desmienta y oculte las pasiones más inocentes con una páfida disimulación. [...] Todo se les permite, menos la sinceridad. Con tal que no digan lo que sienten, con tal que finjan aborrecer lo que más desean [...] ya están bien criadas, y se llama excelente educación la que inspira en ellas el temor, la astucia y el silencio de un esclavo.

DOÑA FRANCISCA.—[...] Eso se exige de nosotras [...].

DON DIEGO.—Pues ya ves, Carlos, que es tiempo de pensar muy de otra manera.

L. FERNÁNDEZ DE MORATÍN, *El sí de las niñas*, 1805

- ▶ Quina era la principal obligació de les dones del segle XVIII? Tenien llibertat per prendre les seves pròpies decisions?

Fes una síntesi

23. A partir del que has estudiat en la unitat i d'aquests documents, elabora un informe sobre els usos, els costums i els models socials del segle XVIII europeu. Compara aquests models amb els actuals. Estructura l'informe en quatre grans apartats:

- ▶ Grups i diferències socials.
- ▶ Costums i vida quotidiana.
- ▶ Imatge personal i indumentària.
- ▶ Festes i relacions familiars.

Anàlisi i comentari d'un text històric

El comentari de textos històrics s'ha de fer seguint un mètode i anotant des de la primera lectura les idees bàsiques. No s'han de repetir les paraules del text, sinó comprendre-les i després analitzar-les.

COM ES FA

Has de distingir cinc fases:

1 Identificar la naturalesa del text

Els textos es poden classificar segons la forma, el contingut i l'origen.

• Segons la forma

Els textos poden ser informatius, narratius o jurídics. Són textos **informatius** les cròniques, les notícies, els manifestos o els informes; són **narratius** els relats, les memòries, les llegendes, les autobiografies, etc., i són **jurídics** les lleis, els tractats, etc.

• Segons el contingut

Poden tractar de política, economia, aspectes culturals, socials, jurídics, mèdics, etc.

• Segons l'origen

Poden ser **fonts primàries** (documents d'època) i **fonts secundàries** (textos que analitzen un esdeveniment després que tingués lloc).

2 Estudiar l'autor i el seu moment històric

• Autor

Si és una persona, se'n valora la trajectòria i la producció; si és un grup, les circumstàncies; i si és anònim, les idees expressades.

• Destinatarí

A qui es dirigeix: a una persona o a un subjecte col·lectiu (un grup social, una nació).

• Moment històric

Breu relat de l'època en què es va redactar el text.

3 Anàlisi interna

En aquesta fase es tracta d'identificar cadascuna de les idees, personatges, institucions o tendències que conté el text. Hem d'indicar-ne la idea principal i les idees secundàries i fer un petit resum del contingut.

4 Anàlisi externa o explicació

En aquesta fase, generalment més extensa, s'han d'explicar els antecedents i les conseqüències que giren al voltant del text analitzat. És a dir, cal saber el context en què es va fer el document.

5 Síntesi

Hem de fer un petit resum de la influència del text i de l'autor en la societat del seu temps o en la seva evolució posterior.

FES-HO TU

24. Fes un comentari d'aquest text seguint els passos que t'hem indicat en aquesta pàgina.

Doc. 38 Què és la Il·lustració?

La Il·lustració és la sortida de l'home de la minoria d'edat en què es troba. [...] La majoria d'homes, malgrat que la natura els ha alliberat des de fa temps del guiatge dels altres, es mantenen gustosament sota aquest guiatge tota la vida a causa de la peresa i la covardia.

Per això als altres els és molt fàcil erigir-se en tutors. És tan còmode, ser menor d'edat! [...] Però, en canvi, és possible que els homes s'il·lustrin a ells mateixos, sempre que se'ls deixi en llibertat; fins i tot, gairebé és inevitable. En efecte, sempre hi haurà homes que pensin per ells mateixos, fins i tot entre els tutors instituïts per la massa [...].

No obstant això, per a aquesta Il·lustració només s'exigeix llibertat i, per cert, la més inofensiva de totes les que duen aquest nom, és a dir, la llibertat de fer ús públic de la pròpia raó íntegrament. Però sento exclamar arreu: «no raonis!» L'oficial diu: «no raonis, instrueix-te!» El prestador: «no raonis, paga!» El pastor: «no raonis, tingués fe!» [...]

Per tant, si se'ns preguntés si ara vivim en una època il·lustrada, respondríem que no, però sí en una època d'Il·lustració. Encara falta molt perquè tots els homes, en la seva condició actual, siguin capaços o puguin servir-se bé i amb seguretat del propi enteniment, sense recórrer al guiatge d'altres.

I. KANT, *Resposta a la pregunta: Què és la Il·lustració?*, 1784

Doc. 39

Al·legoria de la raó.

EXEMPLE RESOLT

Doc. 40 Justificació del poder absolut dels reis.

Observeu les ordres que surten de la boca del rei i compliu el jurament que li heu fet [...]. La paraula del rei és poderosa i ningú no pot dir-li: Per què obreu d'aquesta manera? (Eclesiastès, 8, 25). Sense aquesta autoritat absoluta, el rei no podria ni fer el bé ni reprimir el mal: cal que el seu poder sigui tan gran que ningú no pugui escapar-se'n: l'única defensa dels particulars contra el poder públic ha de ser la seva innocència.

Quan el príncep ha jutjat, ja no hi ha cap altre judici. Els judicis sobirans s'atribueixen a Déu mateix. Quan Josafat va establir jutges per jutjar el poble va dir: *No jutgeu en nom dels homes, sinó en nom de Déu* [...]. Cal obeir els prínceps com a la justícia mateixa. Ells són déus i participen d'alguna manera de la independència divina. Només Déu pot jutjar els seus judicis i les seves persones.

El príncep pot corregir-se a si mateix si s'adona que ha actuat malament, però contra la seva autoritat només hi pot haver remei en la seva mateixa autoritat.

Només al príncep pertany el mandat legítim; per tant, només ell té la força coactiva. [...]

El príncep, pel seu càrrec, és el pare del poble; per la seva grandesa està per sobre dels petits interessos; encara més, tota la seva grandesa i el seu interès natural consisteixen a fer que el poble es mantingui, perquè si desapareix, ell ja no seria príncep. Per tant, no hi ha res millor que deixar tot el poder de l'estat a aquell que té més interès que ningú en la conservació i en la grandesa del propi estat.

J. B. BOSSUET, *La política extreta de les paraules de la Santa Escriptura*, 1709 (publicació pòstuma)

1. Naturalesa del text

Som davant un text de caràcter informatiu (un tractat sobre la monarquia), de contingut polític i, segons l'origen, una font primària.

2. Autor i moment històric

L'autor és Jacques-Bénigne Bossuet (1672-1704), bisbe i escriptor francès. La seva vida i la seva obra van estar dedicades plenament a servir la cort de Lluís XIV, *el Rei Sol*, símbol de l'absolutisme. La seva obra va estar dirigida a justificar aquesta forma de govern.

El moment en què Bossuet va viure i va escriure la seva obra és el de màxim apogeu de França i la seva monarquia absoluta.

3. Anàlisi interna**Idea principal**

- El poder del rei ha de ser absolut i sense limitacions.

Idees secundàries

- Els reis han de tenir el poder d'un déu.
- Només el rei té dret a rectificar les seves pròpies accions.
- El rei ha de tenir a les seves mans tota la força coactiva.
- El rei sempre governarà a favor del seu estat perquè és el màxim interessat en la seva grandesa.

4. Anàlisi externa o explicació

Aquest text se situa en un corrent de pensament molt estès a l'Europa de l'Antic Règim, però que té l'apogeu al final del segle

Doc. 41 Lluís XIV, el Rei Sol. Retrat de Hyacinthe Rigaud (1701)

xvii. El punt de partida de Bossuet és la *Política* d'Aristòtil, perquè sosté que «l'home està fet per viure en societat». Però aquesta societat ha d'estar dirigida per un poder absolut. Bossuet s'inclina per una monarquia sagrada. Afirmar amb rotunditat que la monarquia és absoluta. Els súbdits han d'obeir el rei, encara que sigui un governant injust o pagà. Bossuet no accepta el dret de resistència.

Només accepta la desobediència al príncep si aquest ordena alguna cosa contra Déu.

Malgrat el seu absolutisme, Bossuet no defensa l'exercici d'un govern arbitrari, sinó que el príncep ha d'estar posseït per l'esperit cristià de justícia i rectitud. Proposa, a més, una monarquia paternal –com hem vist en el text analitzat–, el titular de la qual actua limitat i condicionat per l'únic «contrapès veritable del poder: el temor de Déu».

Bossuet va representar el màxim suport teòric de l'absolutisme, especialment del regnat de Lluís XIV, i les seves idees van ser adoptades per altres governants europeus. Al

contrari que altres teòrics de l'absolutisme, Bossuet va fonamentar les seves teories en conceptes religiosos.

5. Síntesi

Aquest text pertany a una obra que va tenir una influència molt notable en el pensament polític de l'Europa del segle XVIII. L'argumentació de Bossuet s'explica no tan sols perquè és fruit del seu temps, sinó també per la posició que ocupava en l'escala social: preceptor del delfí de França, bisbe, protegit del rei, defensor a ultrança de la institució monàrquica i del seu caràcter diví. Una unió perfecta entre política i religió, tan característica de tota l'Europa de l'Antic Règim.

La pervivència de les monarquies

La monarquia és la forma de govern més antiga. Les primeres monarquies van néixer a l'Orient Pròxim i Mitjà. Algunes de les que van sorgir a Europa després de la descomposició de l'Imperi romà s'han mantingut fins als nostres dies, per bé que moltes

han desaparegut en l'últim segle i mig. A molts països del món, com el Regne Unit i Espanya, hi ha monarquies parlamentàries, però també subsisteixen monarquies tradicionals en altres estats, com ara Swazilàndia.

Doc. 42 Elisabet II a Downing Street.

La reina Elisabet II ha assistit aquest matí, per primera vegada en els seus seixanta anys de regnat, al Consell de Ministres del govern britànic a Downing Street. Aquesta assistència abans era habitual, fins que el rei Jordi I la va suspendre el 1717, en un gest que subratllava la limitació dels poders polítics de la monarquia. La visita d'avui té un significat especial perquè suposa la culminació d'un any que ha acabat sent triomfal per a Elisabet II. Les festes del jubileu, per celebrar els seixanta anys del seu accés el tron, han confirmat la seva extraordinària popularitat i també la de la monarquia britànica, que va travessar moments turbulents en els anys vuitanta i noranta.

Elisabet II va ser rebuda a les portes de Downing Street pel primer ministre, David Cameron, el dotzè que ha governat el país des que la reina va accedir al tron. La reina no exerceix poders polítics, no obstant això, té dret a ser consultada, a incentivar el Govern i a oferir-li consell. I té, sobretot, la prerrogativa de triar o confirmar el primer ministre. Encara que en circumstàncies normals aquesta prerrogativa sol quedar reduïda al no-res, en un país en què el sistema electoral tendeix a produir grans majories absolutes a la Cambra dels Comuns, Elisabet II ha tingut l'oportunitat d'utilitzar-la dues vegades en què els resultats electorals no van ser clars: el 1957 va oferir les claus de Downing Street al conservador Harold Macmillan i el 1963 al també conservador Alec Douglas-Home.

W. OPPENHEIMER, *El País*, 19 de desembre de 2012 (Adaptació)

Doc. 43 El rei de Swazilàndia, un Sol que brilla menys?

El rei Mswati de Swazilàndia, amb una fortuna personal estimada en més de 100 milions de dòlars, ha estat classificat per la revista *Forbes* com un dels monarques més rics del món. No obstant això, el regne s'enfronta en la ruïna derivada, en part, de la recessió econòmica mundial.

Molts activistes dins del regne desitgen posar fi al seu poder absolut i a la prohibició dels partits polítics. A l'exterior, els mitjans de comunicació no deixen de censurar el monarca. Per a Sam Mkhombe, secretari privat del rei fins al 2011, la imatge que dona la premsa estrangera del monarca és injusta. «El rei és molt important per a la nació perquè ell és el seu símbol d'unitat i la seva identitat», va dir a la BBC. «La gent estima el seu rei i creu que és un regal de Déu totpoderós». Segons ell, els ciutadans «normalment es refereixen al rei com el Sol que brilla sobre la terra».

La crítica de la monarquia per part del moviment prodemocràcia no es pot menystenir. Hlatshwayo, un empresari a l'exili a Sud-àfrica, reconeix que la gent està començant a perdre la fe en el rei. Hlatshwayo emfatitza que els dies de culte al rei com un líder diví són comptats i que només és qüestió de temps que hagi de renunciar al seu poder absolut i permetre la democràcia.

BBC, 22 d'abril de 2012 (Adaptació)

Doc. 44 Monarquies abolides des del segle XIX.

1848	França
1889	Brasil
1893	Hawaii (annexionada als EUA el 1898)
1910	Corea (annexionada pel Japó), Portugal
1911-1912	Xina
1917	Rússia
1918	Alemanya i Àustria-Hongria, Montenegro (annexada per Iugoslàvia)
1922-1923	Turquia (fi de l'Imperi otomà)
1945	Iugoslàvia
1946	Albània (rei exiliat el 1939), Itàlia i Bulgària
1947	Romania
1953	Egipte
1955	Vietnam
1957	Tunísia
1958	Iraq
1961	Rwanda
1962	Iemen
1964	Zanzíbar
1966	Burundi
1968	Illes Maldives
1969	Líbia
1973-1974	Afganistan, Grècia (rei exiliat des del 1967)
1975	Etiòpia (emperador deposat el 1974), Laos
1979	Iran
2008	Nepal

Doc. 45 Les principals monarquies en el món actual.

Els vint-i-vuit països que tenen una monarquia com a forma de govern representen, en conjunt, el 7,6% de la població mundial (7.028 milions d'habitants).

País	Monarca i any d'inici del regnat	Població el 2012 (en milions)
Commonwealth*	Elisabet II (1952)	141,7
Japó	Akihito (1989)	126,4
Tailàndia	Bhumibol Adulyadej (1946)	69,8
Espanya	Felip VI (2014)	46,7
Marroc	Mohàmmet VI (1999)	32,6
Aràbia Saudita	Abdul·lah (2005)	28,7
Països Baixos	Guillem (2013)	16,7
Cambodja	Norodom Sihamoni (2004)	14,4
Bèlgica	Felip (2013)	10,7
Suècia	Carles XVI Gustau (1973)	9,4
Jordània	Abdul·lah II (1999)	6,4
Dinamarca	Margarida II (1972)	5,6
Noruega	Harald V (1991)	4,9
Reste de monarquies (15 estats)		19,8
Total de totes les monarquies (28)		533,8

* La Commonwealth és una associació voluntària de més de cinquanta països independents, la majoria dels quals estan sota domini britànic. Dels països de la Commonwealth, setze són coneguts com a «regnes»; uns reconeixen la reina Elisabet II com a sobirana, mentre que uns altres tenen un monarca propi o estan lliures de filiació monàrquica.

Doc. 46 Cerimònia d'investidura del rei Guillem Alexandre dels Països Baixos (30 d'abril de 2013).

ACTIVITATS

25. Quin tipus de monarquia hi ha al Regne Unit? Quines prerrogatives especials té el monarca britànic?
26. Quin tipus de monarquia hi ha a Swazilàndia? És acceptat aquest règim polític per tota la població?
27. Per què creus que hi ha la creença que la monarquia és una institució fonamentalment europea?
28. Dibuixa un mapa on figurin els noms dels principals estats que tenen una monarquia com a forma de govern i els dels estats en què la monarquia va ser abolida a partir de mitjan segle XIX. Comenta les diferències.
29. En quin segle van desaparèixer més monarquies? Per què creus que va passar?
30. Què fa que la institució monàrquica es mantingui encara avui dia com a forma de govern? Quins canvis ha hagut de fer per ser acceptada?

Informació sobre el tema**La Casa del Rei d'Espanya**

www.casareal.es/ES/Paginas/home.aspx

La monarquia hispànica

www.cervantesvirtual.com/bib/historia/monarquia/

La Casa Imperial del Japó

www.kunaicho.go.jp/eindex.html

La monarquia britànica

www.royal.gov.uk/